

ABSTRAKTY

INSTYTUT
FILOLOGII
KLASYCZNEJ

STUDENCKO-DOKTORANCKA
KONFERENCJA NAUKOWA

K-O-N-F-A

Archeologia i filologia klasyczna – współpraca i
wspólne wyzwania w XXI wieku

1 CZERWCA 2020

GODZ. 11.00

Warszawa, maj 2020

PROGRAM

- 11.00 **Monika Wesołowska** (IKSIO PAN)
Wykład inauguracyjny:
Wybrane aspekty kultu Kabirów w świetle znalezisk archeologicznych i antycznych źródeł pisanych
- 11.20 **Kinga Roszkowska** (UwB)
Zestawienie nauki archeologii i filologii klasycznej
- 11.40 **Mieszko Karnas** (UW)
Inskrypcja Monumentum Adulitanum jako wyraz wpływów kultury grecko-rzymskiej na afrykańskim wybrzeżu Morza Czerwonego
- 12.00 **Łukasz Suski** (UW)
„Na początku było słowo...” – archeologia a wielkie (i święte) dzieła starożytności
- 12.20 **Maria Jaworska** (UW)
Trzęsienia ziemi w Cyrenajce. Relacje antyczne a pozostałości archeologiczne
- 12.40 **Adrianna Gizińska** (UW)
Budowa drogi wzdłuż Żelaznych Wrót a badania nad legionem V Macedońskim
- 13.00 **Natalia Lockley** (UW)
Podróż wzdłuż wybrzeża Kolchidy. Śladami Periplus Ponti Euxini
- 13.20 **Michał Kuźmiński** (UW)
Badania nad gliptyką antyczną wsparte osiągnięciami filologii klasycznej

Dyskusja

Rada Naukowa

prof. dr hab. Iwona Modrzewska-Pianetti
dr Maciej Staniszewski

Organizatorzy

Maria Jaworska, Anna Szolc, Natalia Lockley, Zuzanna Mianowska (Międzywydziałowe Towarzystwo Naukowe Badań i Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturowego HUMANICA)

Mieszko Karnas, Łukasz Suski, Martyna Gil (Koło Naukowe Młodych Klasyków UW)

11.00

mgr Monika Wesołowska

Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych PAN

mwesolowska@iksio.pan.pl

WYKŁAD INAUGURACYJNY

WYBRANE ASPEKTY KULTU KABIRÓW W ŚWIELE ZNALEZISK ARCHEOLOGICZNYCH I ANTYCZNYCH

ŹRÓDEŁ PISANYCH

Obrzędy kabiriackie są jednym z najbardziej fascynujących tematów dla badaczy kultów misteryjnych. Na ich niezwykłość składa się kilka czynników. Przede wszystkim niewiele, tak naprawdę, wiadomo o samych Kabirach, zaś ich kult, w zależności od miejsca i okresu, nie zawsze miał formę misteryjną. Zainteresowanie ich kultem sięga wieków XVIII i XIX, kiedy to badacze próbowali dociec, kim były te istoty. Wiedza na ich temat miała pomóc uczonym w lepszym zrozumieniu religii antycznej jako wczesnej formy chrześcijaństwa. Dlatego pojawiały się koncepcje mające na celu scharakteryzowanie enigmatycznych Kabirów. Każdy z tych pomysłów odpowiadał ówczesnym nurtom w nauce.

W swoim referacie skupię się na wybranych aspektach kultu kabiriackiego, odwołując się do znalezisk archeologicznych, przede wszystkim z sanktuarium Kabirów na wyspie Samotraka, oraz do antycznych źródeł pisanych.

Badanie zagadnień związanych z religią i obrzędowością wymaga ujęcia interdyscyplinarnego. Archeologia i filologia klasyczna są dyscyplinami, które pomagają w lepszym poznaniu antycznej religijności.

ZESTAWIENIE NAUKI ARCHEOLOGII I FILOLOGII KLASYCZNEJ

W swoim referacie pierwszorzędnie opiszę, na czym polega dziedzina archeologii, a na czym filologii klasycznej. Podkreślę prawdziwość zawartej hipotezy tematycznej. Następnie opiszę, jakie wspólne powiązania mogą one mieć ze sobą. Na podstawie wiedzy filologów klasycznych wchodzić umiejętności z zakresu literatury starożytnej, transmisji i recepcji literatury klasycznej na grunt literatury światowej oraz szeroko pojętej kultury współczesnej, terminologii i metodologii badań w dziedzinie filologii klasycznej, religii i mitologii świata antycznego, wpływu osiągnięć kultury starożytnej Grecji i Rzymu na kulturę czasów późniejszych, wyszukiwania, analizowania i użytkowania informacji przy użyciu różnych źródeł i sposobów, tłumaczenia tekstów łacińskich i greckich. Kolejno sprecyzuję tę samą tematykę w kierunku archeologii. Zestawię całość tych informacji ze sobą i określę ich sens logiczny dla ich wzajemnej współpracy. Dodam również, w formie ciekawostki, ich powiązania w kwestii poszukiwań naukowych. Natomiast co do wspólnych wyzwań, nawiążę do problematyki związanej m.in. z możliwym brakiem wystarczających informacji, materiałów z przeszłości. Mają one na celu dać początek do rozważań badawczych określonych nauk. W archeologii m.in. do refleksji archeologicznych, a w filologii klasycznej do podstaw badań języków klasycznych (greka, łacina). Co więcej, nawiążę również do ewentualnej problematyki związanej z wyzwaniem toczącym się w trakcie rozpoczętych badań obu kategorii nauk. Kolejno opiszę oraz podam określone przykłady, w jaki sposób określone umiejętności językowe filologów mogą pomóc archeologom usprawnić ich pracę. Identycznie przedstawię to w kierunku odwrotnym. Finalnie, powołując się na fakt znaczeniowy współpracy tych dwóch dziedzin oraz na ich wzajemne przenikanie się i uzupełnianie, podkreślę wagę i autentyczność zawartego stwierdzenia.

**INSKRYPCJA *MONUMENTUM ADULITANUM* JAKO WYRAZ WPŁYWÓW KULTURY
GRECKO-RZYMSKIEJ NA AFRYKAŃSKIM WYBRZEŻU MORZA CZERWONEGO**

Monumentum Adulitanum to nazwa dwóch greckich inskrypcji, które w starożytności znajdowały się na terenie miasta Adulis, głównego portu państwa Aksum. Zabytek ten obejmuje tekst z bazaltowej steli Ptolemeusza III Euergetesa oraz spisany na marmurowym tronie wykaz podbojów pewnego anonimowego władcy. Co znamienne, obiekty te nie przetrwały do naszych czasów, a treść inskrypcji znamy dzięki żyjącemu w VI wieku kupcowi z Aleksandrii, tradycyjnie określanemu jako Kosmas Indikopleustes. Na polecenie zarządcy Adulis ów obieżyświat odczytał i przepisał tamtejsze inskrypcje, których treść umieścił następnie w swojej *Topografii chrześcijańskiej*. Szczególne kontrowersje wzbudza druga część *Monumentum Adulitanum*, czyli spisana przez anonimowego władcę inskrypcja na tronie. Nie wiadomo bowiem, kiedy powstała, ani kto ją sporządził. Powszechnie przyjmuje się, że inskrypcja pochodzi z czasów rzymskich, a jej autorem jest władca Aksum. Jednak dokładne datowanie tego zabytku waha się od przełomu er aż do początku IV wieku.

Inskrypcja na tronie jest najdłuższym tekstem epigraficznym z terenu państwa Aksum. Chichot historii polega na tym, że przetrwał on w dziele literackim. Tym samym przekaz Kosmasa uzupełnia materiał archeologiczny, który stanowi główne źródło wiedzy o dziejach Aksum. Ze względu na brak incipitu z imieniem anonimowego władcy inskrypcja pozostaje zagadką, która skłania do (nieraz śmiałych) przypuszczeń. Niektórzy bowiem wątpią w akumską proveniencję tego zabytku. Jedna z ciekawszych teorii głosi, jakoby inskrypcję sporządził władca położonego na wybrzeżu dzisiejszej Erytrei hellenistycznego królestwa, które na przełomie er pośredniczyło w handlu między Imperium Rzymskim a Indiami. Inskrypcja na tronie miałaby zatem doniosłe znaczenie dla zrozumienia procesu hellenizacji państwa Aksum, które podbiwszy nadmorskiego rywala, przejęło obecne na wybrzeżu elementy kultury grecko-rzymskiej. Są to oczywiście tylko przypuszczenia, jednak skłaniają one do dyskusji nad historią afrykańskiego wybrzeża Morza Czerwonego w czasach rzymskich. Pewne jest, że obszar ten

pozostawał pod silnym wpływem kultury grecko-rzymskiej, czego dowodzi między innymi inskrypcja *Monumentum Adulitanum*.

12.00

Łukasz Suski

Uniwersytet Warszawski

lukasz.mikolaj.suski@gmail.com

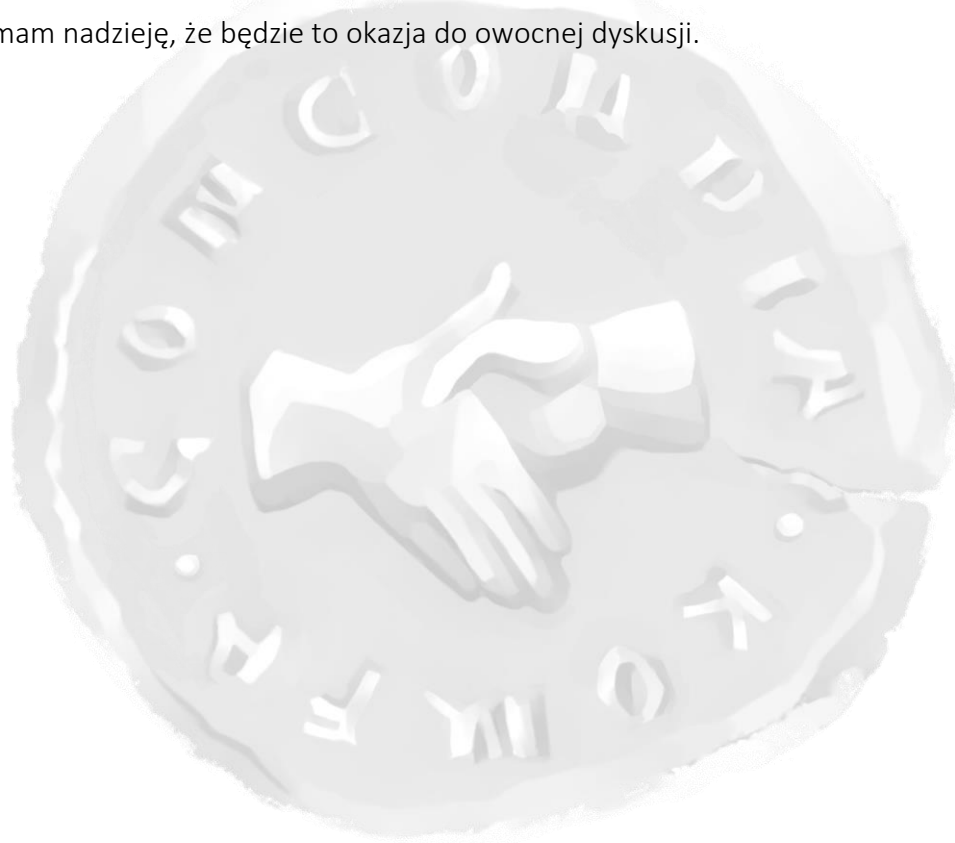
„NA POCZĄTKU BYŁO SŁOWO...” – ARCHEOLOGIA A WIELKIE (I ŚWIĘTE) DZIEŁA STAROŻYTNOŚCI

Quellenforschung to metoda badawcza z końca XIX wieku polegająca na, nie tyle analizowaniu zabytków literatury starożytnej jako takich, ale źródeł, z których twórcy owych dzieł korzystali. Widać zatem wyraźnie, że aby poznawanie starożytności było skuteczne, studiowanie w sposób wyłączny, *sui generis*, tekstów nie wystarczy. Praca filologa klasycznego obejmuje dociekania odnośnie warstwy słownej, na którą składają się stylistyka, składnia, cechy wynikające z przynależności do danego gatunku literackiego, transmisja tekstu i wiele innych elementów. Natomiast szczególne miejsce powinna zajmować próba odpowiedzi na następujące pytania: dlaczego dany autor zapisał daną treść w taki sposób a nie inny? Z czego to wynikało? Jaki cel mu przyświecał? Jakie przeszkody musiał ominąć (np. nietrwałość materiału piśmienniczego, długi czas oczekiwania na korespondencję)? Choć jest to często zadanie trudne i spekulatywne ze względu na skąpy materiał źródłowy, charakterystyczny dla czasów antycznych, wiele możliwości daje szukanie uzupełnień z innych dziedzin tam, gdzie w swojej należy się zatrzymać.

W referacie zastanę ukazane przypadki szczególne, ponieważ nawiązują do tekstów powszechnie znanych, tak w starożytności, jak i obecnie. Ponadto bywa również i tak, że właściwe odczytywanie tych utworów może być zakłócone przez funkcje jakie one pełnią – kulturotwórcze oraz religijne i tym samym przy uwzględnieniu odległego czasu ich powstawania. Tak oto utwory homerowe – *Iliada* i *Odyseja* – przybierają charakter pomników literatury europejskiej. Z nich jednak, odejmując warstwę metaforyczną i poetycką, można czerpać wiedzę o zwyczajach i miejscach w nich przedstawionych. Biblia z kolei nie bez powodu jest określana Pismem Świętym, ale przypatrując się jej z archeologicznej perspektywy (tzw. archeologii biblijnej) działania bohaterów, ich odruchy, realia w których żyją, stają się bliższe i współczesne wyobrażenia, zgodne z prawdą historyczną. O ile, przykładowo, postać Jezusa z Nazaretu była i jest otoczona szczególną czcią, tak w świetle archeologicznych odkryć pewne motywy przytaczane na łamach Nowego Testamentu okazują się jaśniejsze lub są powodem do żywych debat naukowych, co podkreślał już np. w swojej encyklice *Divino affante Spiritu* Pius

XII. Dodatkowo w obliczu coraz prężnej rozwijającej się krytyki tekstualnej badania archeologiczne są ważnym elementem dla weryfikacji słów autorów. Każdy przekaz pisany zawiera bowiem mniej lub bardziej subiektywny obraz.

Archeologia wielokrotnie rozwiewała wątpliwości i pomagała znieść pewne rzeczy z poziomu tego, co było uznawane za mit bądź metaforę, na konkretne realia. Celem referatu będzie dokonanie przeglądu, w jaki sposób i gdzie są uzupełnianie deficyty dla obu dziedzin: filologii klasycznej i archeologii. Również podkreślony zostanie społeczny aspekt tych badań. Ponadto mam nadzieję, że będzie to okazja do owocnej dyskusji.

TRZĘSIENIA ZIEMI W CYRENAJCE. RELACJE ANTYCZNE A POZOSTAŁOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Począwszy od epoki renesansu położona u wybrzeży Afryki Północnej Cyrenajka (współczesna Libia) była krainą budzącą zainteresowanie humanistów i historyków. Wedle źródeł antycznych na jej obszarze znajdował się Ogród Hesperyd i rzeka Letho. Kraina ta znana była z hodowli koni wyścigowych oraz uprawy *silphium* – niezwykle cennego, endemicznego zioła, które miało w starożytności wszechstronne zastosowanie. Z kolei w kręgu kultury chrześcijańskiej Cyrenajka zasłynęła dzięki Szymonowi Cyrenejczykowi oraz Synezjuszowi, późniejszemu biskupowi Ptolemais.

W przeciwieństwie do terenów takich jak Grecja, Italia, czy Azja Mniejsza, Cyrenajka stosunkowo późno doczekała się pierwszych badań archeologicznych, które przypadły dopiero na początek XX wieku. W związku z tym nadal stanowi ona w dużej mierze nieodkryty rejon, a jej dzieje, znane głównie z przekazów antycznych, wymagają uzupełnienia. Do kształtujących losy krainy wydarzeń z pewnością należą trzęsienia ziemi. Powodowały one upadki jednych miast i wzrost siły innych, przyczyniały się do spadków demograficznych, upadków warsztatów, kryzysów gospodarczych. Wymuszały także na władzach działania mające na celu odbudowę (również w warstwie społecznej) prowincji. Tego rodzaju katastrofy naturalne i ich konsekwencje często odnotowywane były w źródłach antycznych.

W referacie przedstawione zostanie zestawienie dotychczasowej wiedzy dotyczącej trzęsień ziemi w Cyrenajce z okresu rzymskiego i ich wpływu na historię rejonu. Wiedza czerpana ze źródeł antycznych skonfrontowana zostanie z danymi płynącymi z prac wykopaliskowych. Co ciekawe, oba źródła nie są ze sobą w pełni zgodne...

BUDOWA DROGI WZDŁUŻ ŻELAZNYCH WRÓT A BADANIA NAD LEGIONEM V MACEDOŃSKIM

Żelazne Wrota (rum. Porțile de Fier, serb. Đerdapska klisura lub Gvozdena Vrata) stanowią wyjątkowy odcinek Dunaju, oddzielający Karpaty od Gór Wschodnioserbbskich. Dzisiaj jest to naturalna granica między Rumunią a Serbią. Już w starożytności podejmowano przedsięwzięcia budowlane mające na celu usprawnienie żeglugi na tym odcinku Dunaju. Za panowania Trajana stworzono kanał wzdłuż Żelaznych Wrót oraz zbudowano most w Drobecie, za którego budowę odpowiadał Apollodoros z Damaszku. Ponadto w latach 30. I wieku n.e. rozpoczęła się tu budowa drogi wykutej w skale. Za jej budowę odpowiadali legioniści, a celem jej stworzenia była próba podboju Dacji. W tych działaniach brali udział żołnierze legionu V Macedońskiego.

Początki legionu są w dużej mierze niejasne. Jedną z pierwszych wzmianek o tej jednostce jest umiejscowienie kolonistów, prawdopodobnie byłych weteranów Legionu V, przez Agryppę w Berytus. Wydarzenie to jest datowane na 15-14 rok p.n.e. Z pewnością pierwszą prowincją, w której stacjonował legion, była Macedonia, skąd po stworzeniu prowincji Mezja stopniowo był przenoszony nad Dunaj. Z powodu braku jednoznacznych źródeł epigraficznych bardzo trudne jest prześledzenie jego historii właśnie na tym terenie. Nie do końca jest jasne, kiedy dokładnie legion został przeniesiony z Macedonii na tereny naddunajskie. Najwcześniejszą informację o legionie podaje Tacyt. Wspomina on o dwóch legionach, które w 23 roku n.e. zostały rozlokowane nad środkowym oraz dolnym Dunajem. Z całą pewnością możemy mówić o obecności legionu V Macedońskiego na tym terenie od 33-34 roku n.e. Zachowana inskrypcja naskalna wspomina o budowie drogi wzdłuż Żelaznych Wrót przez dwa legiony: V Macedoński oraz VIII Scytyjski.

Głównym celem wystąpienia będzie omówienie roli jaką odegrała inskrypcja naskalna z Żelaznych Wrót w badaniach nad legionem V Macedońskim.

13.00

Natalia Lockley

Uniwersytet Warszawski

nlockley05@gmail.com

PODRÓŻ WZDŁUŻ WYBRZEŻA KOLCHIDY. ŚLADAMI *PERIPLUS PONTI EUXINI*

Okolo 132 roku n.e. Arrian, namiestnik prowincji Kapadocja, przeprowadza inspekcję w jednostkach wojskowych położonych wzdłuż *Limes Ponticus* (wschodnie wybrzeże Morza Czarnego). Jego *Periplus* zawiera dokładny opis podróży oraz wzmianki dotyczące odwiedzanych przez urzędnika garnizonów zlokalizowanych od Trapezuntu po Sebastopolis. Autor w swojej relacji umieszcza informacje na temat jednostek wojskowych, architektury, miejscowej ludności oraz odległości miast czy portów od siebie.

Wspomniane dzieło antyczne jest niezwykle istotnym źródłem w badaniach archeologicznych na terenie wschodnich wybrzeży Morza Czarnego. Pozwala uchwycić i zrekonstruować niezwykłą narrację historyczną, której dopełnieniem stają się najnowsze badania archeologiczne.

Podczas referatu zaprezentowane i omówione zostaną odwiedzone przez Arriana forty wojskowe zlokalizowane u wybrzeży Kolchidy oraz na terenie Kapadocji. Informacje z dzieła antycznego zostaną skonfrontowane z wynikami badań archeologicznych prowadzonych współcześnie na tych stanowiskach. Całość wywodu zostanie wzbogacona o materiał epigraficzny (inskrypcje oraz materiał sygnowany).

BADANIA NAD GLIPTYKĄ ANTYCZNĄ WSPARTE OSIĄGNIĘCIAMI FILOLOGII KLASYCZNEJ

Produkcja gemm w świecie grecko-rzymskim rozwinęta była na wielką skalę. Bardzo duża liczba zachowanych do naszych czasów egzemplarzy sprzyjała rozwojowi zainteresowania antyczną gliptyką wśród europejskich badaczy i kolekcjonerów. Metody badawcze ewoluowały na przestrzeni wieków, koncentrując się naprzemiennie na analizach opartych o starożytną literaturę lub analogie ikonograficzne. Obecnie jednak coraz większą popularnością cieszy się podejście łączące jednocześnie zdobycze archeologii i filologii klasycznej. Połączenie analizy formalnej zabytków z szeroko zakrojonymi poszukiwaniami filologicznymi może bowiem przynieść optymalne rezultaty, które pozwolą na jak najpełniejsze zrekonstruowanie sposobu funkcjonowania wyrobów gliptycznych w społeczeństwach starożytnych. Wykorzystując dane płynące z analizy formalnej możemy określić zasięg (zarówno przestrzenny, jak i chronologiczny) występowania gemm dekorowanych danymi scenami. Wskazują na to miejsca znalezienia obiektów pozyskanych na drodze badań wykopaliskowych, materiał, z którego wykonano gemmy oraz cechy stylistyczne przedstawień. Jednak informacje te nie umożliwiają pełnej rekonstrukcji znaczenia danych grup gemm dla antycznej kultury. Dopiero analiza źródeł pisanych (zarówno historycznych, jak i literackich) dostarcza kontekst, dzięki któremu możliwe jest zrozumienie, dlaczego jedne typy ikonograficzne były częściej spotykane od innych oraz jakie znaczenie symboliczne przypisywali im starożytni Grecy i Rzymianie.

Celem referatu jest przedstawienie zysków czerpanych z połączenia metod archeologicznych z filologicznymi w badaniach nad antyczną gliptyką, na przykładzie dwóch szeroko rozpowszechnionych typów ikonograficznych – przedstawień Herkulesa zabijającego lwa nemejskiego oraz śmierci jednego z Niobidów. Zarówno gemmy dekorowane scenami z mitu o Heraklesie, jak i Niobe stanowią zwarte grupy zabytków o wspólnych cechach charakterystycznych (dominujący materiał wykonania, ograniczony zasięg występowania w czasie i przestrzeni). Te dane umożliwiają zrekonstruowanie obiegu owych obiektów oraz stopień ich rozprzestrzenienia. Zrozumienie tych zabytków przez pryzmat tematów

przedstawień, którymi je dekorowano, jest jednak możliwe przede wszystkim dzięki analizie symboliki i motywów związanych z funkcjonowaniem źródłowych mitów w antycznej literaturze.

